

Ivan Marović

Aucissa* fibule s natpisom u arheološkim muzejima u Zagrebu, Zadru i Splitu

Ivan Marović
HR, 21000 Split
Starčevićeva 24d

UDK: 904:739(497.5 Dalmacija)“652”
Izvorni znanstveni rad

Od cjelokupnog fundusa *aucissa* fibula iz zbirke arheoloških muzeja u Zagrebu, Zadru i Splitu, koji broji nekoliko stotina primjeraka, autor je izdvojio one ukrašene pečatima s natpisima. S obzirom na različite natpise na pečatima, fibule su podijeljene u petnaest skupina.

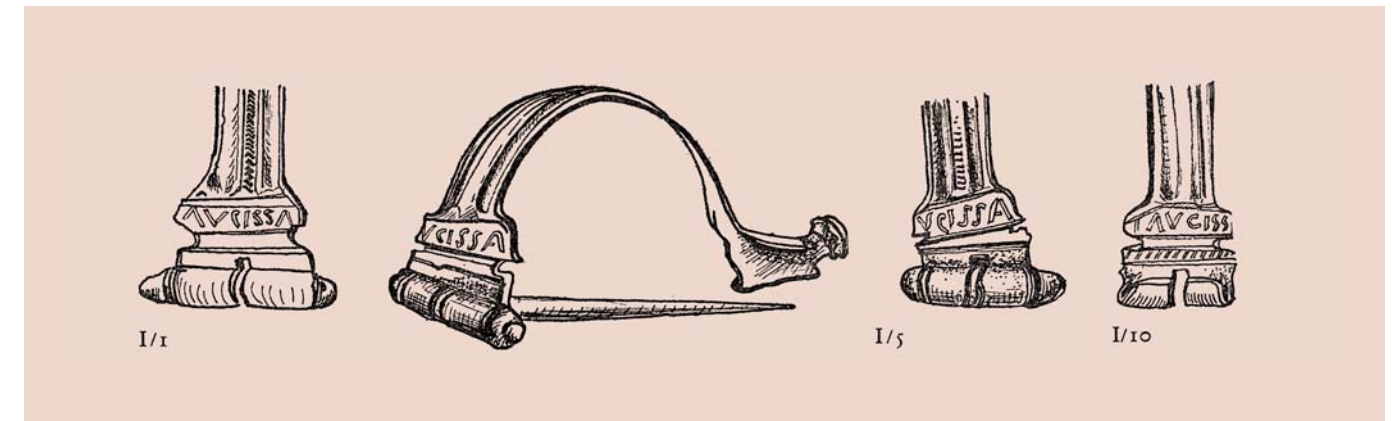
Fibule s natpisom *aucissa* javljaju se krajem 1. st. pr. Kr., a najviše su u uporabi u vrijeme Flavijevaca. Pretpostavlja se da su se izrađivale u radionicama sjeverne Italije. Većina ih je pronađena u priobalnom području, a po broju prednjače one pronađene u Saloni jer je Salona u 1. polovici 1. st. posl. Kr. najznačajnije ishodište za rimske prodore i zauzimanje slobodnog ilirskog područja. U Dalmaciji je nađen veliki broj *aucissa* fibula s teško čitljivim natpisima u dva reda, kod kojih je pečat većinom bio naknadno utisnut, pa se može pretpostaviti proizvodnja u lokalnim radionicama (Narona, Salona, Jader).

Najveći broj fibula potječe iz onih mjesta u kojima su istražene nekropole, kao u Ninu, ili gdje je bila razvijena intenzivna zemljoradnja (Asserija i Gardun).

Ključne riječi: aucissa fibule, pečati s natpisima, rimska vojska

---

* Tekst je objavljen na njemačkom jeziku: I. Marović, *Fibeln mit Inschrift vom Typus Aucissa in den archäologischen Museen von Zagreb, Zadar und Split*, JRGZM, 8, Mainz 1961, 106-120.

Slika 1.

Obradujući nalaze iz jedne prapovijesne gomile kakve sam u više navrata iskopavao na području oko vrela rijeke Cetine, istočno od Knina, u srednjoj Dalmaciji, među ostalim sam materijalom zapazio nekoliko brončanih fibula sa zglobnim mehanizmom za kopčanje, koje pripadaju tipu *aucissa* i ukrašene su pečatom s natpisom.¹ Kada sam u zbirkama Arheološkog muzeja u Splitu tražio analogije, naišao sam na još veći broj takvih fibula koje do danas nisu objavljene. To me je potaklo da proučim jesu li takve fibule i u kojem broju zastupljene u ostalim arheološkim muzejima Narodne Republike Hrvatske.² Ljubaznom susretljivošću kolega bio mi je omogućeni uvid u nalaze te njihova objava na ovome mjestu.

Donosim nalaze iz sljedećih muzeja:

1. Arheološki muzej u Zagrebu
2. Arheološki muzej u Zadru
3. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu
4. Arheološki muzej - Split.³

Moram naglasiti da se u navedenim muzejima nalazi nekoliko stotina *aucissa* fibula bez natpisa. Tako se na primjer samo u Arheološkome muzeju - Split nalazi više od 120 komada pa nije bilo teško izdvojiti one s natpisom. Također je zanimljivo da se u Narodnom muzeju u Beogradu ne nalazi ni jedan primjer ovog tipa fibule s natpisom.⁴

U posljednje su vrijeme u stručnoj literaturi objavljena dva rada koja obrađuju brojne fibule s natpisima. Riječ je o različitim

tipovima fibula koje su dijelom već prije objavljene, a dijelom na tom mjestu sakupljene prema natpisima.⁵ U nastavku sam se ograničio isključivo na *aucissa* fibule u gore navedenim muzejima. Ti muzeji obuhvaćaju zapadni, dijelom sjeverni i gotovo cijeli priobalni dio nekadašnjeg Ilirika bez Istre i Bosne.

I. AVCISSA

1. AVCISSA
Nalazište: Županjac; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 2527
- Čini se da je pečat utisnut tek nakon što je fibula izrađena (T. 1).⁶
2. AVCISSA
Nalazište: Gardun, logor legije VII CPF⁷; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5115.
3. AVCISSA
Nalazište: Spilja Ličko Lešće; Arheološki muzej Zagreb; bez inventarnog broja.
4. AVCISSA
Nalazište: Podgrađe kod Benkovca, *Asseria*; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5106. - Luk ove fibule ima D - presjek i kraći je nego kod drugih (T. 1).
5. VCISSA
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5223.

1 Rezultati istraživanja bit će objavljeni u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku (*Bulletin d'archéologie et d'histoire dalmate*). Iskopavanjima je otkrivena zanimljiva keramika koja se uglavnom datira u brončano doba Dalmacije.

2 Tekst je objavljen 1961. god., te je navedeno tadašnje službeno ime Republike Hrvatske. (nap. uredništva)

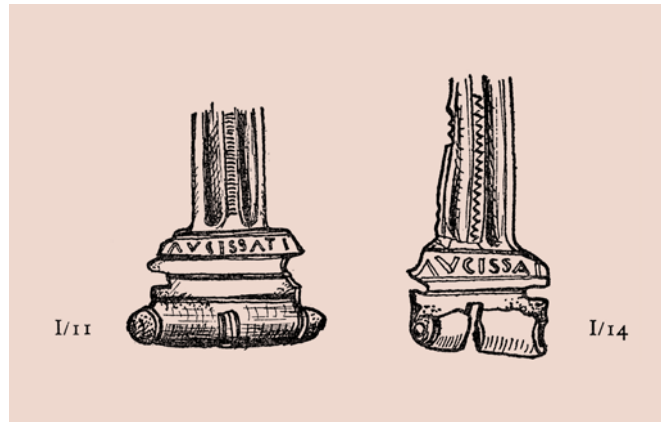
3 Zadovoljstvo mi je što ovom prilikom mogu zahvaliti ravnateljima gore navedenih muzeja - prof. M. Gorencu, dr. M. Suiću i dr. S. Gunjači - te kustosima tih muzeja koji su mi pomogli prilikom pregledavanja zbirki - B. Vikić, Š. Batović i D. Vrsalović.

4 Na ovome mjestu zahvaljujem i kolegama B. Jeličiću i M. Veličkoviću, koji su mi pokazali odgovarajući materijal.

5 Behrens 1950; Noll 1952, str. 395.

6 Fibula s istim natpisom i pečatom pohranjena je u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju. Mjesto nalaza je nepoznato.

7 Možda bi bilo ispravnije Gardun, odnosno Tilurij označiti kao logor legije VII. Na Gardunu su zabilježena 24 spomenika VII. legije. Njih 16 podignuto je za pripadnike legije VII, jedan za pripadnika legije VII C (*laudiaae p(iae) F(idelis)*), a sedam za moguće pripadnike VII. legije. Kronološki gledano legija je na Gardunu dulje boravila prije stjecanja počasnog naslova CPF nego nakon toga (nap. prevoditelja).

Slika 2.

- Slova su kod ovog pečata dvostruko veća nego kod gore opisanih. Osim toga je fibula nešto kraća od ostalih (T. 1).

6. VCISSA
Nalazište: Nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5125. - Kod ove i fibule broj 5 jasno se vidi kako je pečat utisnut tek nakon što je fibula izrađena.
7. AVCIIA
Nalazište: Sisak, *Siscia*; Arheološki muzej Zagreb; inv. br. RI/3597.
8. AVCIS
Nalazište: Nin, *Aenona*; Arheološki muzej Zadar; inv. br. 659.
9. [AVCI]SSA
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5122.
10. IAVCISSA
Nalazište: Solin, *Salona*; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 3945.⁸ (T. 1)
11. AVCISSAI
Nalazište: Solin; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 3810.⁹ (T. 1)
12. AVCISSAI
Nalazište: Solin; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 419.

13. AVCISSAI
Nalazište: Solin; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 186.
14. AVCISSAI
Nalazište: Županjac; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 2525 (T. 1)
15. AVCISSATI
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5100.

Kao što je poznato, ime *Aucissa* pripada keltskom imenskom repertoaru, a osim na fibulama susrećemo ga i na pečatima za posude.¹⁰ *Aucissa* fibule javljaju se krajem 1. stoljeća prije Krista, a najviše se rabe u vrijeme Flavijevaca. Pretpostavlja se da su izrađivane u sjevernoj Italiji.¹¹

Većina od 15 navedenih fibula nađena je u priobalnom području, a po broju prednjače one nađene u Saloni. To je razumljivo zna li se da je Salona u to vrijeme, u 1. polovici 1. stoljeća poslije Krista, bila najznačajnije ishodište rimskih prodora i konačnog zauzimanja slobodnog ilirskog područja. Tada je u Saloni i na Gardunu boravio značajan broj rimskih vojnika iz sjeverne Italije¹² pa su te fibule mogle upravo njima i pripadati. No, postoji i mogućnost da su te fibule mogle biti i uvezene i da su preko Salone, koja je tada bila vrlo značajna luka, prosljeđene u unutrašnjost - nalazi iz Županjca.

Pečat je kod većine fibula gotovo potpuno jednak. Iznimka su primjerci 5 i 6,¹³ gdje su slova dvostruko veća i gdje je pečat utisnut tek nakon što je završena izrada. Te su dvije fibule nešto kraće od ostalih, a razlikuju se i po načinu izrade. Imajući to u vidu, moglo bi se pretpostaviti da se možda radi o fibulama koje nisu proizvedene u radionici *Aucissa*, već na nekom drugom mjestu, odnosno da se zapravo radi o kopijama originalnih *aucissa* fibula.

Kod fibula 10-14 se ispred, odnosno iza natpisa na pečatu nalazi još jedna okomita hasta. Pečat br. 15, na kojem se jasno čita AVCISSATI, potvrđuje da se ne radi o tragovima pečata, već o tragovima slova. Možda se u ovom slučaju može pretpostaviti da je Tiberije preuzeo radionicu ovih fibula kao što je to bio slučaj s tvornicama opeke.¹⁴ Sjetimo se na primjer samo pečata PANSIANA. Na opekama se nakon što je tvornica prešla u carske ruke, gotovo redovito javlja i ime cara za čije vladavine je opeka proizvedena.¹⁵

10 CIL XIII, 10010/29

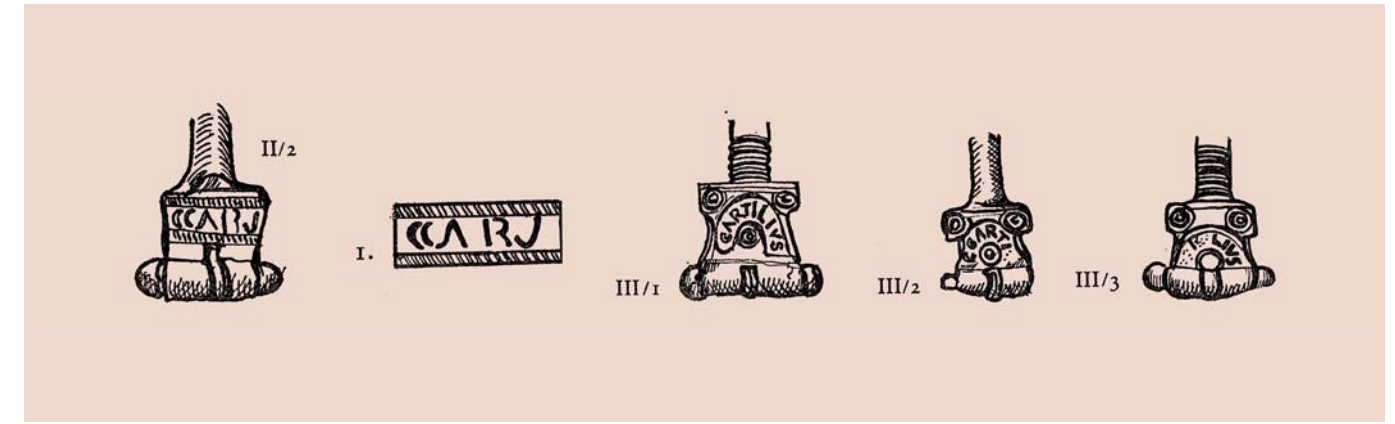
11 Holder 1896, str. 282; Holder 1918, str. 183, 520; Abramić, Colnago 1909, str. 93; Lerat 1956, str. 23.

12 Betz 1938, str. 7.

13 U prvoj objavi članka stajalo je kat. br. 4 i 5, što je u kontradikciji s katalogom, te je ispravljeno u kat. br. 5 i 6 (nap. prevoditelja).

14 PWRE IX 1462 «veliki su dijelovi tvornica opeke u vlasništvu velikih zemljoposjednika sjeverne Italije nasljeđivanjem, ženidbom ili konfiskacijom postali carski».

15 usp. CIL III 3213, 3a-c; CIL V 8110, 17a-g; CIL XI 6685, 7a-q.

Slika 3.

II. CCAR

1. Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5102
Pečat se ne može u potpunosti pročitati pošto je ostatak izbrisan. Fibula je s obzirom na oblik i izvedbu vrlo slična fibulama s pečatom CARTILIA.

III. CARTILIVS

1. CCARTILIVS
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 488/5185 (T. 1).
2. CCARTIL
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 890 (T. 1).
3. [C]CARTILIVS
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 4940/5017.
4. CCAR[TILIVS]
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 293.
5. [CC]AR[TILIVS]
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 4891/5192.
6. CARIL
Nalazište: Bibinje; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 9023.
7. [CC]ARILI[VS]
Nalazište: Sisak; Arheološki muzej u Zagrebu; inv. br. RI/3729.

8. CARTILIVS
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 4212.

9. CC[ARTILIVS]
Nalazište: Solin; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 42.

10. CC[ARTILIVS]

Nalazište: Nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5133.

11. CCA[RTILIVS]
Nalazište: Cetina; Arheološki muzej - Split; inv. br. N 2048.
- Fibula je nađena u urni u kojoj su se nalazili i vrh koplja te još jedna fibula sa zglobnim mehanizmom za kopčanje i lukom izrađenim od dva paralelna dijela.¹⁶

12. C[CARTILIVS]
Nalazište: Nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5139.

Veliki broj fibula s ovim pečatom potvrđuje ranije čitanje¹⁷ C. CARPIIVS. Čitanje pečata CARFIL na jednoj sličnoj fibuli, koju je objavio J. Šašel,¹⁸ morat će se ispraviti jer je ta fibula gotovo identična našem broju 2 iz Nina.

Izuzmu li se fibule s pečatima PVALER i PVATTR, fibule s ovim pečatom ljepše su i bolje doručene nego ostale *aucissa* fibule. Sudeći po kontekstu nalaza fibule br. 11 s područja oko vrela rijeke Cetine, fibule s ovim pečatom također bi trebale pripadati 1. stoljeću poslije Krista, što znači da su istovremene s pečatima *Aucissa*.

Ime CARTILIVS pripada rimskom imenskom repertoaru i često se javlja.¹⁹

16 Lerat 1956, bilj. 8, T. VIII. 159, 160.; Lerat 1957, T. IV. 66.

17 Noll 1952, str. 396.

18 Šašel 1953, str. 304, T. II, 54.

19 CIL I 2589, 2914; CIL V 562; CIL VI-14 puta; CIL VIII 2476, 2477; CIL X 3699; CIL XI 2305; CIL XIV 4710-4712, 4903.

Slika 4.

IV. CARTILIA

1. CARTILIA
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5097 (T. 1).
2. CARTILIAI
Nalazište: Solin; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5294.
3. CARTILIAIV
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5105.
4. CARTILIAIVI
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5112 (T. 1).
5. CARTILIAIVI
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5098.
6. CARTILIAIVI
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5094.
7. CARTILIAIVI
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5124.
8. CA[RTILIA]
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej Zagreb; nije inventiran.

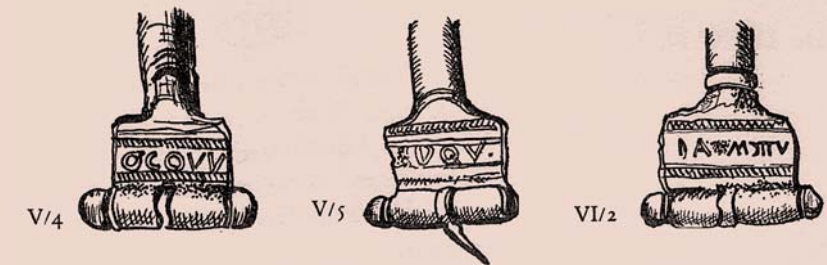
Fibule s ovim pečatom do sada nisu bile registrirane. Ne donose ih ni Behrens ni Noll. Po obliku se neznatno razlikuju od fibula s pečatom CARTILIVS, dok su po načinu izrade znatno lošije i teže. Stječe se dojam da su proizvod nevješta majstora. U legendi se na mjestu uobičajenog L nalazi K.²⁰ Sudeći po imenu CARTILIA, sc. *officina*, slijedi IVI, možda IVLII. Teško je odrediti je li

riječ o oponašanju pečata CARTILIVUS ili je navedena pripadnost jedne osobe rodu Julijevaca.

V. QCOM

1. QCOM
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 5159/4881.
2. QCOM
Nalazište: Benkovac; Arheološki muzej u Zagrebu; nije inventirana.
3. AVCOM
Nalazište: Sisak; Arheološki muzej u Zagrebu; inv. br. RI/3599.
4. OCVV
Nalazište: Solin; Arheološki muzej - Split; inv. br. H3582 (Tab 48).²¹
5. DQVI
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej; inv. br. H 5135.

Nesumnjivo se i ovdje radi o oznaci radionice. Čini se da joj je ime dao stanoviti Quintus Communis, odnosno ono je preuzeto od nekadašnjeg kognomena COMMVNIS, koji se javlja na mnogobrojnim lampicama 1. stoljeća poslije Krista.

Slika 5.

VI. DAGOMATTVS

1. DAGOMATV
Nalazište: okolica Zadra; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 5006/4953.
2. DAGOMATTV
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5121 (T. 1).

Ovo je ime keltskog porijekla iako ga Holder nije registrirao u tom obliku. Riječ je o složenici koju čine imena DAGO,²² koje se javlja kod brojnih imena, posebice kod imena DAGOMARVS - i MATO²³ ili MATV,²⁴ slično na primjer galskom imenu Teuto-matos. Ovaj pečat do sada nije bio zabilježen na fibulama. Za sada ga se ne može točnije datirati. Najvjerojatnije te fibule pripadaju 1. stoljeću poslije Krista.

VII. DVRNACVS

1. DVRNACVS
Nalazište: Vrbanj, otok Hvar; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 5167/4877.
2. DVRNACVS
Nalazište: Nin, grob 27, neobjavljeno iskopavanje. Uz ovu fibulu nađeni su jedan novac (MB Nerva?), jedna firma lampica s pečatom ATIMETI te drugi prilozi; Arheološki muzej u Zadru; nije inventirana.
3. DVRNACVS
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 4879/5165.

4. [D]VRNACVS
Nalazište: okolica Knina (Bender); Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; nije inventirana.
5. DVRNACV
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5103.
6. DVRNACV
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5101 (T. 1).
7. DVRNACV
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5292.
8. DVRNACV
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5320.
9. DVRNAC
Nalazište: Nin, grob 1, neobjavljeno iskopavanje; Arheološki muzej u Zadru; nije inventirana.
10. DIIRAN
Nalazište: Nin, grob 1, neobjavljeno istraživanje; Arheološki muzej u Zadru; nije inventirana. Uz ovu i gore navedenu fibulu nađena su dva loše sačuvana novca (Galba i Vespazijan?) i dvije lampice. Jedna pripada grčkim lampicama 1. stoljeća poslije Krista, a na drugoj se nalazi pečat COMVNIS.
11. [D]VRNACV
Nalazište: Solin; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 3868.²⁵
12. VRNACV
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5119.
13. RNACVS
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5116.

²⁰ Dužnost mi je na ovome mjestu zahvaliti prof. dr. D. Rendiću-Miočeviću koji mi je pomogao pri čitanju ovog pečata.

²¹ Već objavljena, Bulić 1901, str. 141.

²² Holder 1896, str. 1214.

²³ Holder 1904, str. 462.

²⁴ Holder 1904, str. 479.

²⁵ Već objavljena kao VETTIACIV; Bulić 1908, str. 164.

Slika 6.

14. DVRNACO
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5092 (T. 1).²⁶

15. DVRNACO
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5293.
Prema položaju pečata može se zaključiti da je utisnut tek nakon što je fibula izrađena.

16. DVRNACO
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5118.

17. DVRNACO
Nalazište: Cetina. Fibula je nađena u kamenom tumulu tijekom iskopavanja 1954; Arheološki muzej - Split; inv. br. N 2162.

18. DVRMACO
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5099.

19. [D]VRNACO
Nalazište: Sisak; Arheološki muzej u Zagrebu; inv. br. RI/3596.

20. [DVR]NACO[...]
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5175.

21. [D]VRNA[...]
Nalazište: Cetina. Fibula je 1954 iskopana u kamenom tumulu. Osim nje u urni su se nalazile još tri *aucissa* fibule, strijela, vrh koplja i ulomak srebrne naušnice; Arheološki muzej - Split; inv. br. N 2000.

22. [DV]RNAC[...]
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5278.

Ovdje se prvi put na fibuli javlja potpuni pečat kao što je DVRNACVS. Dakako da je ime rekonstruirano na osnovi analize legendi na keltskom novcu.²⁷ I ove se fibule mogu datirati u 1. stoljeće poslije Krista. To potvrđuju lampice i novci koji su uz njih nađeni u grobovima u Ninu. Oni nažalost još nisu objavljeni. No, ove se fibule javljaju i tijekom 2. stoljeća poslije Krista.

VIII. OVBI

1. OVBI
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5104 (T. 2).

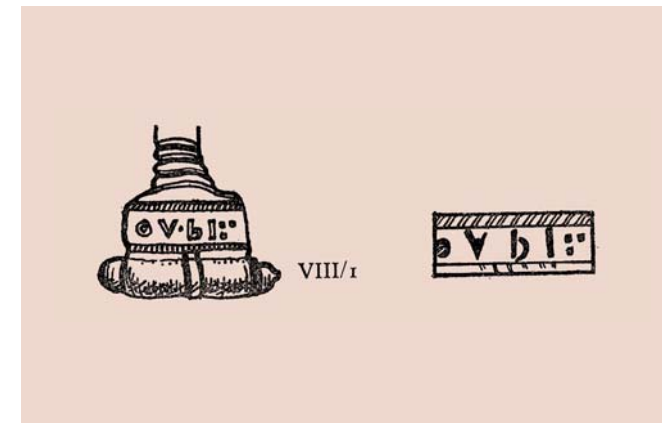
2. OVBI
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5296

3. OVBI
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej; inv. br. 5126.

4. OVBI
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. 5199.

5. OVBI
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. 5136.

U pravilu je pečat ovih fibula loš, a slova nisu jasna pa je teško predložiti sigurno čitanje. I same fibule su loše izrađene. Kako se ovakvi pečati ne javljaju na drugim mjestima, moglo bi se pomisliti da je riječ o domaćoj radionici koja oponaša poznate tipove fibula.

Slika 7.

IX. PVBLI

1. PVBLI
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5128.

Ovaj pečat do sada nije bio poznat. Manji je od ostalih pečata i jedva je čitljiv. Možda ga se može čitati kao PVBLIVS ili PVBLICIVS (T. 2).

X. REVETV

1. REVETV
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 282 (T. 2).

2. REVETV
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 4875/5204 (T. 2).

3. REVETV
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5096.

4. REVETV
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5131.

5. REVETV
Nalazište: Okolica Knina; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; inv. br. Nije inventirana.

6. REVETV
Nalazište: Cetina. Nađena prilikom iskopavanja kamenih tumula, U istoj urni su se nalazili i koplje te *aucissa* fibula; Arheološki muzej - Split; inv. br. N 2015.

Kod gotovo svih fibula može se zamijetiti da je pečat utisnut tek nakon što je fibula izrađena. Jedina do sada poznata fibula s

Slika 8.

ovim pečatom nađena je u Postojni.²⁸ Ime je keltsko.²⁹ I ovaj se pečat, sudeći po nalazima uz fibulu br. 6, bez dvojbe može datirati u 1. stoljeće poslije Krista.

XI. VALER

1. VALER
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H5134.

2. VA[LER]
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 304.

3. PVALE[R]
Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5120 (T. 2).

4. PVALER
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5111 (T. 2).

5. PVALER
Nalazište: Sisak; Arheološki muzej Zagreb; inv. br. RI/3781.

6. PVALER
Nalazište: Sisak; Arheološki muzej u Zagrebu; inv. br. RI/3598.

7. PVALER
Nalazište: Grobnik; Arheološki muzej u Zagrebu; nije inventirana.

8. PVALER
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 1150.

²⁶ Vidi bilješku 6.

²⁷ Holder 1896, str. 1382.

²⁸ CIL III 12031/20 = 14117.

²⁹ Holder 1904, str. 1181.

Slika 9.

9. [PVA]LER
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; nije inventirana. Ova i prethodna fibula nađene su u grobu 25, u kojem je osim lampice i unguentarija nađen i novac (As) Plotija Rufa na kojem se prepoznaje izlizani prikaz Augusta.³⁰
10. PVAL[ER]
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 886. Kod ovog primjerka pečat ima nešto veća slova.
11. PVAL[E]R
Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5129.
12. PV[ALER]
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5230.
13. PV[ALER]
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5259.
14. [P]VAL[ER]
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H5108.
15. [P]VAL[ER]
Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5274.
16. [P]VAL[ER]
Nalazište: okolica Knina; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; nije inventirana.
17. [P]VAL[ER]
Nalazište: Novi Banovci (Burgena); Arheološki muzej u Zagrebu; inv. br. NB 160.

18. [PV]ALER
Nalazište: Benkovac; Arheološki muzej u Zagrebu; nije inventirana.
Fibule s ovim pečatom i fibule s pečatom CARTILIVS ističu se po kvaliteti. Kako ne postoje iznimke u izradi i ornamentima, pripadaju boljoj radionici, koja ih je u svakom slučaju isporučivala tijekom duljega vremenskog razdoblja.
Za dataciju ovih fibula vrlo je značajan novac Publija Rufa (Illvir) iz 16. godine prije Krista, koji je nađen među priložima u grobu iz Nina.³¹

XII. PVATTR

1. PVATTR
Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br. 1328.
2. PVATTR
Nalazište: Cetina; Arheološki muzej - Split; inv. br. N 2153 (T. 2).
Fibula je nađena prilikom iskopavanja kamenih tumula. Uz nju su kao prilozi u urni nađeni još jedna *aucissa* fibula te ostaci pektorala koji je gotovo potpuno izgorio na lomači. Ovaj pečat se ovdje javlja prvi put, i to na dvije izrazito kvalitetne fibule. Iako su fibule po obliku i izvedbi vrlo slične fibulama s pečatom PVALER, dobro očuvan natpis ne dopušta drugačije čitanje kao što je npr. PVALER.
S obzirom na kognomen TR... kod rekonstrukcije pečata možemo ponuditi nekoliko mogućnosti - Publius Vatinius TRito ili TRigeminus ili Trosius, koji se javlja na pečatima na opekama.³² Za sada se teško možemo opredijeliti za jednu od navedenih mogućnosti. No, napomenimo ipak da se kod prve i treće mogućnosti javljaju ilirska imena. To bi bio prvi primjer da se na *auciss* fibulama javlja ilirsko ime.

³¹ Babelon 1886, str. 527.

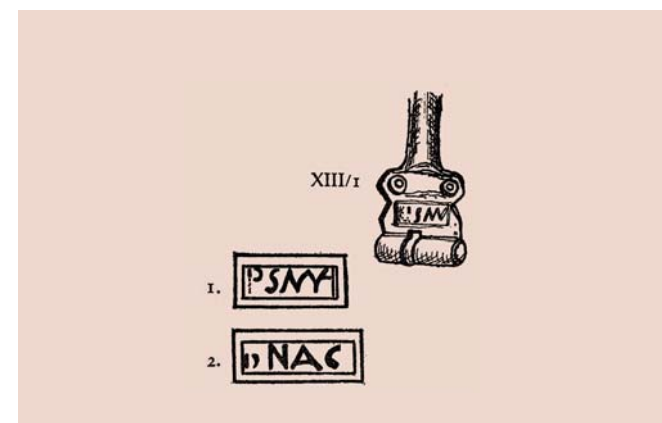
³² Mayer 1957, str. 344, 345, Tritos i Trosius.

XV. Pečati s natpisom u dva reda

1. Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5117 (T. 2).
2. Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5113 (T. 2).
3. Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5279.
4. Nalazište: okolica Knina; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; nije inventirana.
5. Nalazište: Nin; Arheološki muzej u Zadru; inv. br.4942/5010.
6. Nalazište: Podgrađe; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5107 (T. 2).
7. Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5132 (T. 2).
8. Nalazište: okolica Knina; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; nije inventirana.
9. Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5123.
10. Nalazište: Nin; Arheološki muzej Zadar; inv. br. 312.
11. Nalazište: Nin; Arheološki muzej Zadar; inv. br. 284 (T. 2).
12. Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5138.
13. Nalazište: Gardun; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5114.
14. Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5137.
15. Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5130 (T. 2).
16. Nalazište: okolica Knina; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; inv. br. nije inventirana.
17. Nalazište: Nin; Arheološki muzej Zadar; inv. br. 277.

Kod većine ovih fibula pečat je utisnut nakon što je fibula izrađena. Urezivanje slova u negativ izvedeno je loše pa je većinu pečata teško pročitati.

Behrens navodi samo dvije takve fibule. Jedna potječe iz Knina i danas se nalazi u Splitu. No, kako je u Dalmaciji nađen velik broj ovakvih fibula, može se pretpostaviti da su one izrađivane negdje na području Jadrana, npr. u Naroni, Saloni ili Jaderu. Ipak se ne smije isključiti ni import iz Italije, kao ni širenje posredstvom legionara iz sjeverne Italije, koji su sa sobom donijeli nove oblike opreme i nakita.

Slika 10.

XIII. Neodređeno čitanje

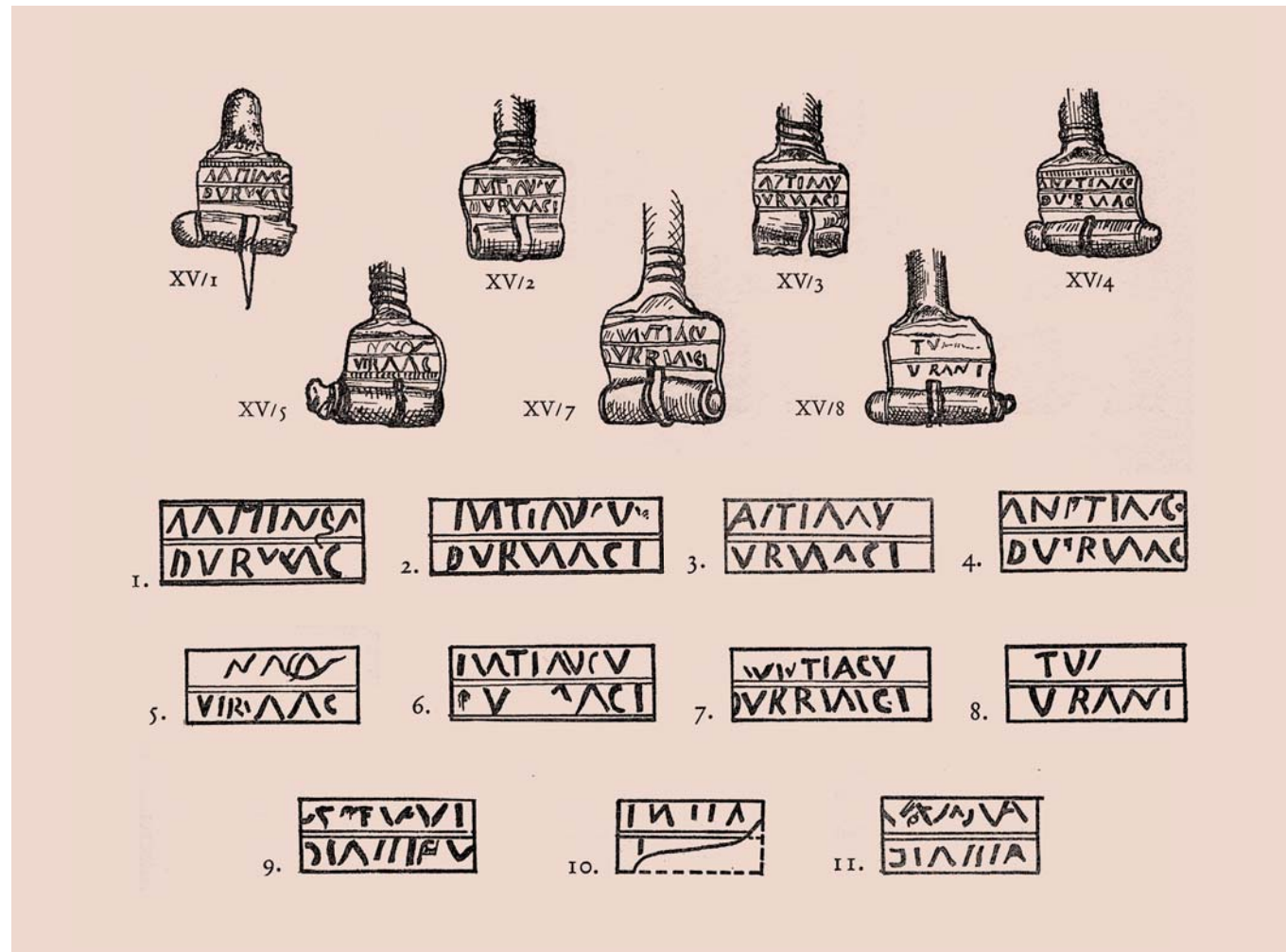
1. Nalazište: nepoznato - Dalmacija; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5093 (T. 2).
2. Nalazište: nepoznato - Dalmacije; Arheološki muzej - Split; inv. br. H 5127.

Ova dva pečata zbog lošeg stanja očuvanosti i malih slova nisu mogla biti uvrštena među gore navedene pečate niti ih je bilo moguće pročitati.

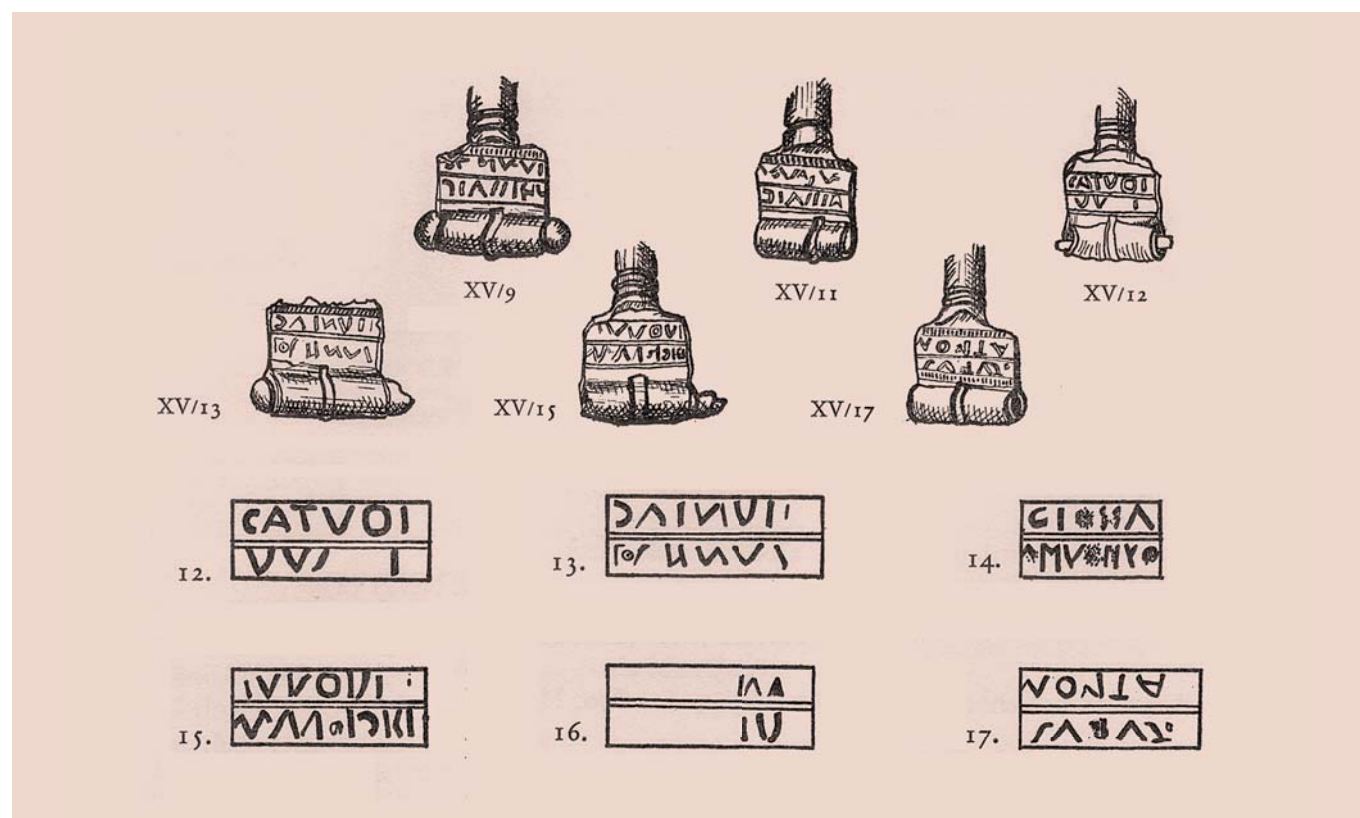
XIV. Oštećeni pečati

U muzejima koje sam na početku spomenuo sakupio sam veći broj fibula na kojima se nekoć nalazio pečat, ali ga danas više nije moguće pročitati. Sudeći po obliku i glavi, riječ je o fibulama s pečatima PVALER ili CCARTILIVS. Navodim podatke po kojima se mogu naći u muzejima:

1. Arheološki muzej Zadar:
- 4 fibule iz Nina; inv. br. 1002; 1047; 290 i 5205/4890.
  - fibula iz Podgrađa; inv. br. 845.
  - 5 fibula iz okolice Zadra. Budući da je katalog tijekom Drugoga svjetskog rata oštećen, ne može se odrediti mjesto nalaza. inv. br. 52024/4943; 5015/4950; 5013/4941; 4581; 4585.
2. Arheološki muzej u Zagrebu: 2 fibule iz Siska; inv. br. RI/3720 i 3780.
3. Arheološki muzej - Split: 2 fibule iz Dalmacije (nepoznato nalazište); inv. br. H 5258 i 5302.

Slika 11.

Slika 12.

Najbrojnije među fibulama s dva reda natpisa na pečatu su one na kojima se u drugom redu pečata javlja DVRNACI. Na osnovi toga može se pretpostaviti da je riječ o radionici čiji su proizvodi već spomenuti. Prema obliku i izvedbi gotovo da se i ne razlikuju fibule s tim imenom, bez obzira ima li pečat jedan ili dva reda natpisa.

Prvi red natpisa na ovim je pečatima do te mjere nečitljiv, da je gotovo nemoguće predložiti prihvatljivo čitanje. Takve su fibule najbrojnije. Preostale se po svemu sudeći mogu pripisati dvjema radionicama čiji se pečati ne mogu pročitati. Zanimljiva je posljednja fibula, pod brojem 17. Njezin je pečat - tako se barem čini - naopako utisnut i u tom bi se slučaju treba čitati TVTVS/PATRONVS.

Iz priložene tablice proizlazi učestalost pojave *aucissa* fibula s natpisom u Dalmaciji. Najveći broj fibula potječe iz onih mjesta u kojima su istražene nekropole; tako na primjer iz Nina - nalazi su nažalost neobjavljeni - ili gdje je vršena intenzivna zemljoradnja, tako na primjer iz Asserije i Garduna. Logor legije VII CPF do danas je neistražen.³³ Iz Solina (*Salona*) ne potječe veći broj ovakvih fibula jer do sada istražene građevine uglavnom pripadaju kasnoj fazi grada. Većinu navedenih fibula nije moguće točno datirati jer za sve osim onih s izvora Cetine danas ne postoji ni dokumentacija niti je poznato njihovo mjesto nalaza. Ovu problematiku mogla bi pojasniti isključivo iskopavanja najstarijih nekropola Salone i Garduna, naravno, ako su one još uopće sačuvane.

Prijevod s njemačkog: Domagoj Tončinić

Popis kratice

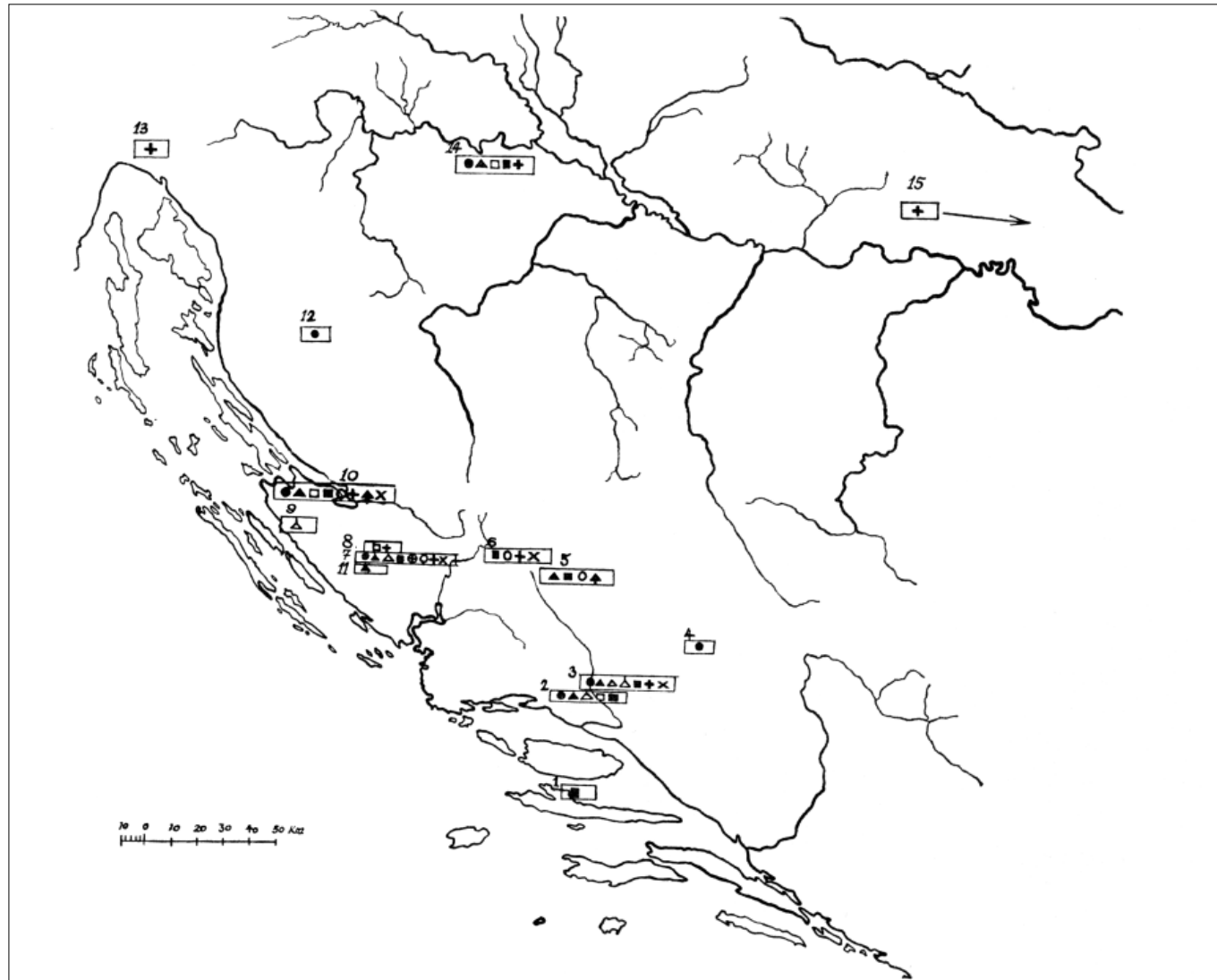
BD - Bulletino di arheologia e storia dalmata, Spalato

CIL - Corpus inscriptionum Latinarum

JRGZM - Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz

PWRE - Pauli-Wissowa Real-encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart

33 Ova tvrdnja danas više ne stoji; naime, sustavna istraživanja legijskog logora Tilverij započela su 1997. god. i još su u tijeku. Istraživanja se vode u okviru projekta *Rimski legijski logori u Hrvatskoj*. Voditeljica projekta je dr. sc. Mirjana Sanader. Tijekom istraživanja na Gardunu pronađene su brojne *aucissa* fibule, ali ni jedna s natpisom (nap. prevoditeljja).

Karta 1.

No.	Fundort	AVCISSA	CCARV	CCARTILIVS	CARTILIA	QCOM	DAGOMATV	DVRNACVVS	OVII	PVBLI	REVEIV	PVALER	PVATTR	Unbestimmte Lesarten	Verscheuerte Stempel	Zweizeilige Stempel	Insgesamt
		●	▲	▲	△	□	△	■	⊕	○	+	+	+			×	
1	Vrbanj (auf Insel Hvar)							1									1
2	Solie (Salona)	4		1	1	1		1									8
3	Gardun	3		1	1		1	6				1				5	18
4	Županjac	2															2
5	Cetina			1				2			1		1				5
6	Umgebung von Knin							1			1	1				3	6
7	Podgradje (Asseria)	2	1		5			5	2		1	5			1	1	23
8	Benkovac					1						1					2
9	Umgebung von Zadar						1								5		26
10	Nin (Aenona)	1		5		1		4			2	4	1		4	4	6
11	Bibinje (bei Varvaria)			1													1
12	Ličko Lešće	1															1
13	Grobnik											1					1
14	Sisak (Siscia)	1		1		1		1				2			2		8
15	Novi Banovci (Burgena)											1					1
16	Dalmatien, Fundort unbek.	1		2	1	1		1	3	1	1	2		2	2	4	21
Insgesamt :		15	1	12	8	5	2	22	5	1	6	18	2	2	14	17	130

Tablica 1.

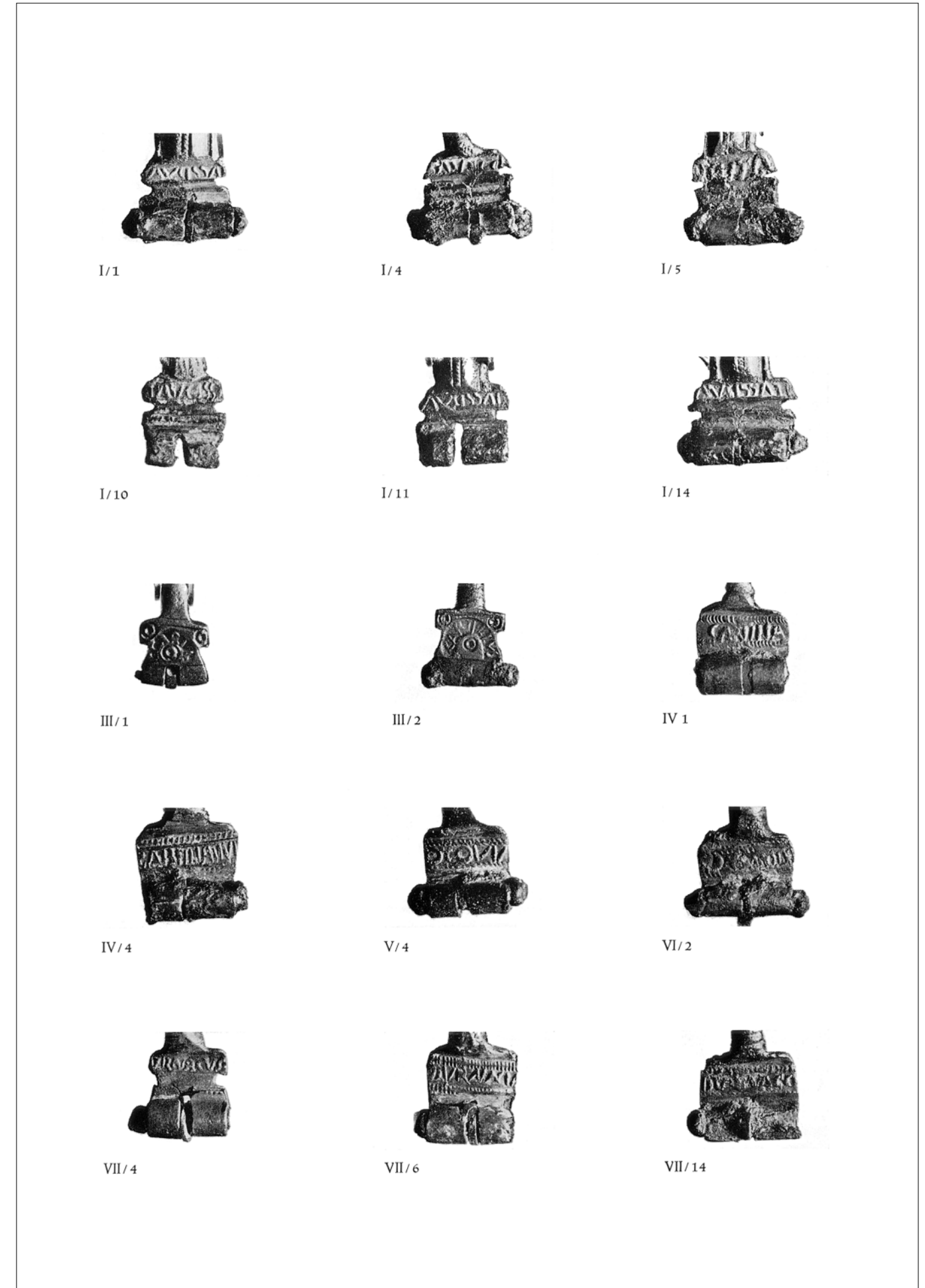
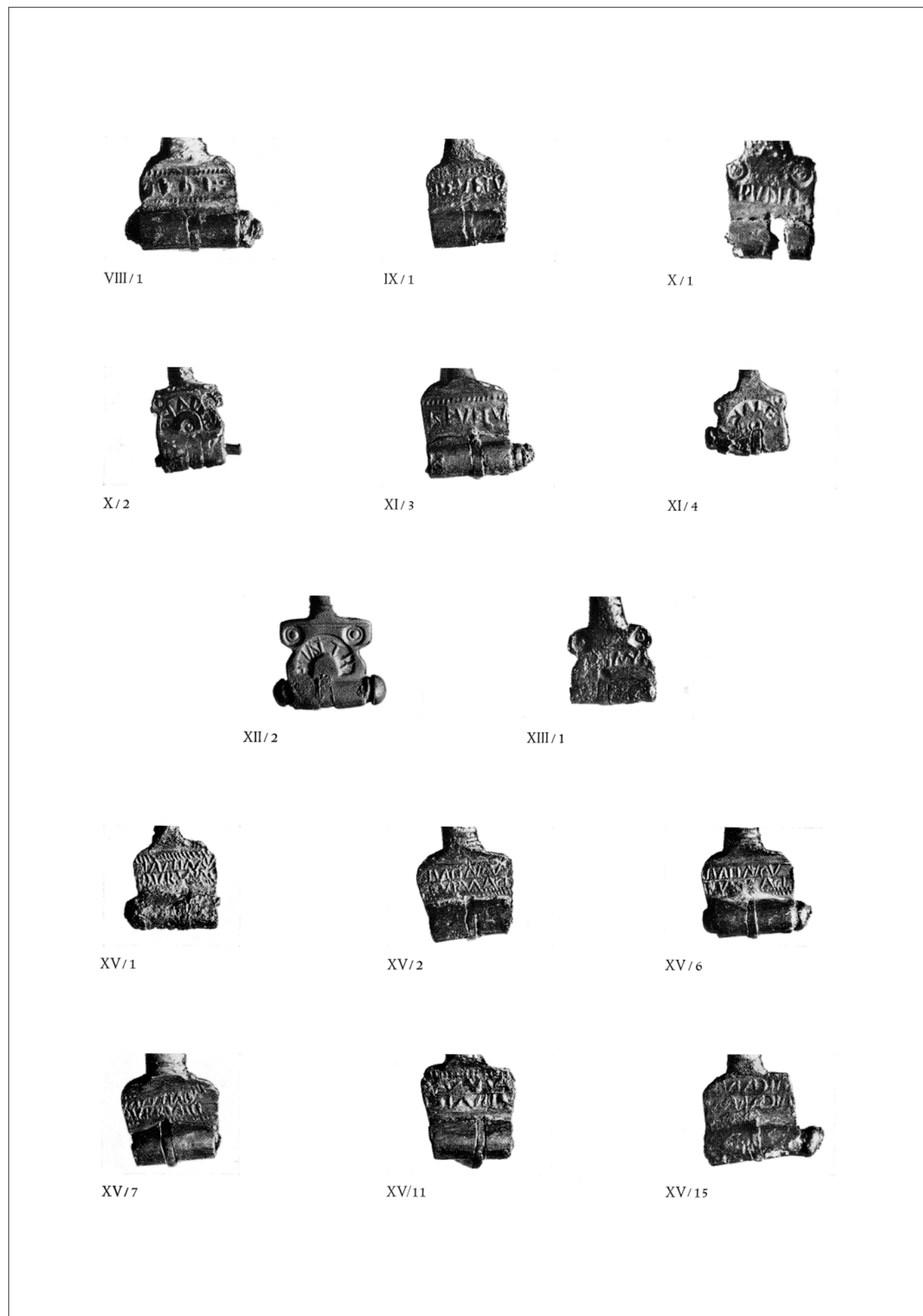

Tabla 1.

Literatura

Abramić, Kolnago 1909
M. Abramić, A. Colnago,
Untersuchungen in Norddalmatien, Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien XII, Wien 1909, 13-112.

Babelon 1886
E. Babelon, *Description historique et chronologique des monnaies de la république romaine: vulgairement appeéles monnaies consulaires*, tome II, Paris, London, 1986.

Behrens 1950
G. Behrens, *Römische Fibeln mit Inschrift*, Reinecke-Festschrift, Mainz 1950, 1-12.

Betz 1938
A. Betz, *Untersuchungen zur Militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien*, Abhandlungen des archeologisch-epigrafischen Seminars der Universitet III, Wien 1938.

Bulić 1901
F. Bulić, *Iscrizioni e rappresentazioni su oggetti di metallo acquistati dall'i. r. Museo di Spalato negli anni 1902-1907*, BD XXIV, Split 1901, 139-141.

Bulić 1908
F. Bulić, *Iscrizioni e rappresentazioni su oggetti di metallo acquistati dall'i. r. Museo di Spalato negli anni 1902-1907*, BD XXXI, Split 1908, 163-165.

Holder 1896
A. Holder, *Altceltischer Sprachschatz*, Leipzig 1896, sv. I, 1-2064.

Holder 1904
A. Holder, *Altceltischer Sprachschatz*, Leipzig 1904, sv. II, 1-1904.

Holder 1918
A. Holder, *Aucissa*, PWRE Suppl. III, Stuttgart 1918, 183.

Kovrig 1937
I. Kovrig, *Die Haupttypen der Kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Dissertationes Pannonicae II/4, Budapest 1937.

Lerat 1956
L. Lerat, *Les fibules gallo-romaines*, Annales littéraires de l' université de Besançon 2e serie, tome III, fasc. I, Pariz 1956.

Lerat 1957
Lerat, *Les fibules gallo-romaines de Mandeure*, Annales littéraires de l' université de Besançon 16, Paris 1957.

Mayer 1957
A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrer*, Schriften der Balkankommission XVI, Wien 1957.

Noll 1952
R. Noll, *Römerzeitliche Fibelinschriften*, Germania 30, 1952, 395-399.

Patek 1942
E. v. Patek, *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien*, Dissertationes Pannonicae II/19, Budapest 1942.

Šašel 1953
J. Šašel, *Prerez severnih utvrdb Emone*, Arheološki Vestnik IV/1, Ljubljana 1953, 294-307.

Summary

Aucissa Fibulae with Inscriptions Kept in the Archaeological Museums in Zagreb, Zadar and Split

Key words: Aucissa fibulae, stamps with inscriptions, Roman army

From the total sum of the few hundred examples of the Aucissa fibulae kept in the collections of the archaeological museums in Zagreb, Zadar and Split, we have selected the ones with moulded inscriptions. According to different inscriptions, the fibulae have been organized in fifteen groups. Inscribed Aucissa fibulae can be found towards the end of the 1st century BC and were most frequently used in the time of the Flavians. They were probably produced in the workshops of the northern Italy. Most of them were found in the area along the coast, the largest number near Salona, because Salona was in the first half of the 1st century the most important starting point for Roman attacks and conquests of the free Illyrian territory. For the first time an inscription was noticed on two examples PVATTR, which considering the name TR... can be explained as an Illyrian name TRito or TRosius. That would be the first example of Illyrian name on Aucissa fibulae. A large number of fibulae with fairly illegible inscriptions in two lines were found in Dalmatia. The stamp was mostly added later, so we can assume that they were produced in some local workshop on the east Adriatic coast, in Naron, Salona or Iader.

The largest number of Aucissa fibulae comes from the places that have researched necropolis, such as Nin, or the ones with strong agriculture such as Aseria or Gardun.

The problematics of the Aucissa fibulae could be clarified exclusively by the archaeological research of the earliest Roman necropolises, especially the ones in Salona and Gardun.

Translation: Jasminka Babić